

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรรค์ จังหวัดสุรินทร์

The Wisdom Convey Process to the Creative Local Development : Surin Province

ศุภากร นันตา

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อเสริมสร้างกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรรค์บ้านไทร จ.สุรินทร์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วยการสำรวจพื้นที่ การวิเคราะห์ SWOT การสัมภาษณ์เจาะลึก สนทนากลุ่มย่อย และการจัดฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่าบ้านไทรเป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน 4 กลุ่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ภูมิปัญญาด้านการตีเหล็ก ภูมิปัญญาด้านการทำขนมไทย และภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรรค์ ได้แก่ ขั้นตอนการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การคิดร่วมกัน การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกันและการจัดฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, การพัฒนาท้องถิ่น

Abstract

The purposes of this research were to analyze situation of local wisdom, to strengthen the wisdom convey process to the creative local development Ban Sai, Surin province. The research was considered as a qualitative method, survey of the area SWOT analysis, in-depth interview, focus group, based on learning wisdom. The results of this research showed that Ban Sai as a community with the local wisdom was still unique local community. There were 4 groups including the wisdom of weaving, the wisdom of forging steel, the wisdom of Thai desserts, and the wisdom of sufficient economy. The wisdom convey process to the development of local creative include the showed an example, thinking together, creativity activities or worked together and based on learning wisdom.

Keyword : wisdom , local development

บทนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทย โดยมีหลักคิดที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาเป็นองค์ความรู้ ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ อันเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละชุมชนแต่ละภูมิภาค ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาแต่ละท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อาหารและสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงสะท้อนถึงความรู้ที่สร้างสรรค์เกิดจากการสั่งสมจากประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่าของประชาชนหรือสมาชิกชุมชนในแต่ละท้องถิ่น เพื่อใช้ในการจัดการ หรือแก้ปัญหา และการปรับตัวให้เหมาะสมแก่การเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคม อีกทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ลดการพึ่งตนเองจากสังคม

ภายนอก มีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนโดยสามารถพัฒนาให้เกิดเป็นนวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น นั่นคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมในชุมชนนำมายกระดับหรือสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มด้วยวิธีคิดใหม่ แนวปฏิบัติใหม่ ๆ รวมถึงสิ่งที่สร้างสรรค์คิดค้น ประดิษฐ์ขึ้นใหม่อย่างเหมาะสม เพื่อนำมาใช้เชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

ดังนั้นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชน ด้วยการริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุง ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยอาจใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ วิธีการดังกล่าวย่อมส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ ทั้งในแง่ของการสร้างคุณค่าทางสังคม ตลอดจนการสร้างการกระจายรายได้ให้แก่สมาชิกชุมชน ด้วยการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (สหัสวัฒน์ แนนหนา. 2555)

การเพิ่มคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว นับว่ามีความสำคัญควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทสังคมของ จังหวัดสุรินทร์ นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง เขมร ลาว กูย ที่ประสานกันอย่างกลมกลืน เช่น วิธีการ ทอผ้ามัดหมี่และยกดอกสีธรรมชาติ เศรษฐกิจพอเพียง การตีเหล็ก ศิลปะการทำขนมพื้นบ้าน ประเพณีแซนโถงตา เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นจุดเด่นที่สามารถเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมให้มีพลังขับเคลื่อนในการพัฒนา ตลอดจนการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น จ.สุรินทร์ (กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2556-2558) ดังนั้นจากการลงพื้นที่ศึกษาบริบทเบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่นใน จ.สุรินทร์ และการทำเวทีสาธารณะ จึงพบว่าชุมชนบ้านไทร ต.จารพัตร อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลายคงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มอาหาร และกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวสมาชิกชุมชนได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและการผสมผสานกับนวัตกรรมความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ลองผิดลองถูก โดยสมาชิกหมู่บ้านเล็งเห็นความสำคัญของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองจึงร่วมกันสร้างงานสร้างอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยแรงงานทั้งหมดมาจากชุมชน ซึ่งคนในชุมชนได้สร้างกระบวนการการเรียนรู้ในชุมชนร่วมกัน เรียนรู้ที่จะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แบ่งงานความรับผิดชอบตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคนในชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้ามัดหมี่และยกดอกสีธรรมชาติ มีกระบวนการการทอ การย้อม การมัดหมี่ เป็นต้น ผลผลิตที่ได้มีการบริหารจัดการกลุ่มโดยรับซื้อและจัดจำหน่ายโดยสมาชิกภายในกลุ่ม อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มอาชีพและสมาชิกกลุ่ม กลับพบว่าชุมชนบ้านไทรประสบปัญหาสำคัญในการถ่ายทอดและเผยแพร่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำอย่างไรภูมิปัญญาท้องถิ่นของ จ.สุรินทร์ จะไม่ใช่เป็นเพียงการอนุรักษ์หรือการเก็บรักษาไว้เท่านั้น แต่ต้องมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสมต่อชุมชนมากที่สุดและสามารถเผยแพร่ให้แก่คนนอกชุมชนได้รู้จัก

จากความสำคัญและปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นเหตุผลที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาหัวข้อการวิจัยเรื่อง “กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรรค์ จังหวัดสุรินทร์” ทั้งนี้ผลการวิจัยจะก่อให้เกิดประโยชน์และการนำผลการวิจัยไปใช้ ในแง่ของการนำองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของ จังหวัดสุรินทร์ไปสู่แนวทางการพัฒนาชุมชนของ จังหวัดสุรินทร์ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1 เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไทร จังหวัดสุรินทร์

2 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรวศ์บ้านไทร จังหวัดสุรินทร์

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยโครงการ “กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรวศ์บ้านไทร จังหวัดสุรินทร์” เป็นการวิจัยประยุกต์ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้นำชุมชนบ้านไทร ต.จารพัตร์ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ ประธานกลุ่มอาชีพบ้านไทร คณะกรรมการกลุ่ม ปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกชุมชนเยาวชนในบ้านไทร และนักศึกษามหาวิทยาลัย ราชภัฏสุรินทร์ รวมจำนวน 80 คน

เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย การสำรวจพื้นที่บันทึกสถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไทร ต.จารพัตร์ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ การวิเคราะห์ SWOT สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยพิจารณาจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรค เพื่อหาวิธีการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) ซึ่งกำหนดประเด็นคำถามครอบคลุมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาในการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) จากผู้นำชุมชน ประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม ปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกชุมชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพบ้านไทร ต.จารพัตร์ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ และการจัดฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิธีดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการและดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ การวิเคราะห์ SWOT การสัมภาษณ์

การสนทนากลุ่มย่อย และกิจกรรมฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา จำแนกตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ดังนี้

1. การวิเคราะห์สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไทร ต.จารพัตร์ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ จ. จำแนกได้ 2 ประเด็น คือ

1.1 บริบทของบ้านไทร มีจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรค ในการพัฒนาท้องถิ่นดังต่อไปนี้

1.1.1 จุดเด่น บ้านไทรมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายสามารถสร้างเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของชุมชน โดยนำมาต่อยอดในการสร้างอาชีพกระจายรายได้ให้แก่สมาชิกกลุ่ม ช่วยส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้บ้านไทรยังมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน บุคคลดังกล่าวมีส่วนผลักดันให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไทรยังคงอยู่กับชุมชน ประกอบกับสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มีความสามัคคีให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของชุมชน

1.1.2 จุดด้อย สมาชิกชุมชนยังขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ชุมชนขาดวิธีการสื่อสารประชาสัมพันธ์จากภายในชุมชนไปยังภายนอกชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ขาดกระบวนการถ่ายทอดจากผู้รู้สู่คนรุ่นใหม่ เด็กรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจที่จะเรียนรู้ต่อ

1.1.3 โอกาส กลุ่มอาชีพของบ้านไทรได้รับการสนับสนุนจากอำเภอศีขรภูมิ พัฒนาชุมชน จ.สุรินทร์ มูลนิธิขวัญชุมชนให้พัฒนาเป็นแหล่งปฏิบัติการเรียนรู้ทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ และ

การส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้าน ประธานกลุ่มอาชีพ เป็นวิทยากรผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่คนนอก ชุมชน การสื่อสารประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานพัฒนา ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล และสถาบัน การศึกษาทำให้บ้านไทรเริ่มเป็นที่รู้จักและมีคนนอก ชุมชนสนใจมาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเพิ่ม มากขึ้น

1.1.4 อุปสรรค การสนับสนุนจาก หน่วยงานภายนอกมักไม่ต่อเนื่อง นโยบายในการเข้า มาส่งเสริมชุมชนมีการปรับเปลี่ยนตามผู้บริหารจึงขาด ความต่อเนื่องไม่จริงจัง การเปลี่ยนแปลงของระบบ สังคมและวัฒนธรรมมีผลทำให้พฤติกรรมของสมาชิก ชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนมีโอกาสเปิดรับค่านิยม สมัยใหม่มากขึ้นเรื่อย ๆ จึงลดความสนใจหรือให้ ความสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนน้อยลง มาก

1.2 การวิเคราะห์สถานการณ์ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่บ้านไทร พบว่า บ้านไทร เป็น ชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ ของชุมชน ซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 4 กลุ่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ภูมิปัญญาด้านการตีเหล็ก ภูมิปัญญาด้านการทำขนมไทย และภูมิ ปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยวิเคราะห์ สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไทร ได้ดังนี้

1.2.1 ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ภูมิ ปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่และยกดอกสีธรรมชาติ ยังคงอยู่ในสภาพดีในชุมชน จึงควรมีการถ่ายทอดและ เผยแพร่ภูมิปัญญาให้แก่สมาชิกชุมชน ตลอดจน เยาวชนคนรุ่นใหม่เป็นการอนุรักษ์สิ่งที่เหลืออยู่ให้คง อยู่สืบต่อไป อย่างไรก็ตามผลการวิจัย พบว่าภูมิ ปัญญาดังกล่าวมีปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้ภูมิ ปัญญาด้านทอผ้ามัดหมี่และยกดอกสีธรรมชาติ ยังคง อยู่ในสภาพดีเนื่องจาก ประการแรก ปัจจัยด้านผู้นำ กลุ่มได้แก่ นางสาวภรณ์ ศุภนาม ประธานกลุ่ม และ นางสมใจ จำปาทอง รองประธานกลุ่ม ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้ง กลุ่มขึ้นและได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชน

ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้า 55 คน จาก เดิมสมาชิกชุมชนคุ้นเคยกับการย้อมผ้าด้วยสีเคมีโดย อาจมีผลต่อสุขภาพในระยะยาว และขาดเอกลักษณ์ ของชุมชนทำให้เป็นอุปสรรคต่อการหาตลาด ผู้นำทั้ง 2 คน จึงริเริ่มทดลองแสวงหาแนวคิดวิธีการใหม่ ๆ แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ นั่น คือการย้อมสีจากวัสดุ ธรรมชาติซึ่งเป็นไม้มงคลในการย้อมผ้าไหมมัดหมี่ที่มี ความหมาย เช่น

เมล็ดคูณ นำมาต้ม จะให้สีเหลืองแก่ ต้นคูณจะเป็นไม้มงคล เชื่อว่าเมื่อสวมใส่จะมีคนคอย คำจุน มีความน่าเชื่อถือ ผู้คนนับหน้าถือตาในสังคม

แก่นขนุน เป็นสีเหลืองอ่อน นิยมปลูกไว้ หน้าบ้าน ถือกันว่าจะมีคนคอยสนับสนุนอยู่ตลอด

เปลือกมะยม เป็นสีเนื้ออ่อน นิยม ปลูกไว้หน้าบ้าน หลังบ้าน ความโบราณกล่าวไว้ว่า จะ ทำให้มีคนนิยมชมชอบ มีบารมีในสังคม

เปลือกต้นคร่ำ เป็นไม้มงคลในสังคม ชื้นสูง นิยมปลูกไว้ริมถนนที่คนสัญจร ออกดอกสวย ทำให้ดูสดชื่น และร่มเย็นตลอด

สีครึ่ง เป็นแมลงที่มีสีแดงมักสร้างรัง บนต้นจามจุรี หรือฉำฉา ใช้เม็ดเป็นวัสดุย้อมไหม ได้สี แดงและสีชมพู สีคงทนต่อแสง ครึ่งเป็นแมลงมงคล เช่นเมื่อขึ้นบ้านใหม่จะนิยมนำตัวครึ่งมาซ่อนไว้หน้า บ้านใด เชื่อกันว่าเป็นการซ่อนทรัพย์สมบัติ ใช้ไม่หมด

หัวขมิ้น เป็นสีเหลืองอ่อนเป็นสีและ พืชมงคลที่ดีมาก นำมาใส่กับน้ำมันต์ หรือด้ายผูกแขน งานต่าง ๆ

ลูกมะขามสุก นำมาละลายผสมกับ น้ำและสีแดงครึ่ง จะทำให้สีสดสวย เงามตาม ธรรมชาติให้ความรู้สึกหลงใหลและน่าชื่นชม มะขาม โบราณถือกันว่าเป็นไม้มงคลหนึ่งหากปลูกไว้หน้าบ้าน จะมีแต่คนเกรงขาม นับหน้าถือตา

โคลนดอกบัว ทำให้สวยเป็นเงางาม และสามารถเปลี่ยนสีได้ตามความต้องการ ดอกบัว เป็นไม้มงคลนิยมนำไปไหว้พระ งานบวช งานแต่งงาน

ดอกดาวเรือง กลีบดอกใช้ย้อมไหมได้ สีเหลืองทอง สีคันท่อแสง ดาวเรืองเป็นดอกไม้มงคล หากปลูกประดับหน้าบ้านเชื่อกันว่าจะส่งผลให้เจ้าของบ้านร่ำรวยเงินทอง รุ่งเรือง มีลาภยศ บารมีเพิ่มพูน

ประการที่สอง คือ ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก พบว่ากลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่และยกดอกสีธรรมชาติมีการร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจร่วมกันทำและร่วมกันรับผิดชอบ ดังจะเห็นได้จากการร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ให้มีความหลากหลาย เช่น พัฒนาเป็นผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ กระเป๋า กรอบกระจก โมบายประดับบ้าน ของชำร่วย เป็นต้น การกำหนดราคาผ้าไหมมัดหมี่ที่ย้อมจากสีธรรมชาติ เช่น ผืนละ 3,000-6,000 บาท

อนุรักษ์เอาไว้ไม่อยากให้สูญหายไป เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว พบว่ากระบวนการตีเหล็กต้องอาศัยความชำนาญและประสบการณ์อย่างยิ่ง เริ่มจากการเผาเหล็กบนเตาถ่านประดิษฐ์ให้ร้อนจนแดง โดยใช้แรงพัดจากตัวหอยโข่งเป่าลมให้เกิดไฟหลอมไปอีก 20 รอบ สลับกับการตีเหล็กให้ได้รูปตามอุปกรณ์ที่ต้องการ โดยการตีเหล็กแต่ละครั้งจะต้องตีเป็นจังหวะ ใช้คนตีสองคนอย่างน้อย 3 คน หลังจากนั้นจึงเป็นขั้นตอนของการเจียให้อุปกรณ์มีความคมสุดท้ายเพื่อให้ได้อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น มีด (มีด 1 เล่ม ใช้เวลาตี 2 ชั่วโมง) ขวาน จอบ เสียม เคียวเกี่ยวข้าว เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่มีคุณภาพดีมากและเป็นที่รู้จักในพื้นที่ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์

ภาพประกอบ 1 การย้อมผ้าไหมมัดหมี่ด้วยสีธรรมชาติ ได้แก่ สีแดงจากครั่ง และสีเหลืองอ่อนจากแก่นขนุน

1.2.2 ภูมิปัญญาด้านการตีเหล็ก

พบว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในภาวะเกือบสูญหาย โดยหลงเหลืออยู่เพียงหนึ่งเดียวในบ้านไทร คือ ช่างตีเหล็กนายเอียด มาลาทอง แต่ชุมชนมีความต้องการให้

ภาพประกอบ 2 กระบวนการในการตีเหล็ก

1.2.3 ภูมิปัญญาด้านการทำขนมไทย

นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในสภาพดีเป็นที่รู้จักและยอมรับของทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ขนมไทยดังกล่าว เช่น เม็ดขนุน สาคุไส้หมู ขนมหั่น วนกะทิ ข้าวเหนียวแดง หม้อแกง และข้าวต้มมัด ผู้นำภูมิปัญญาดังกล่าว คือ นายประดิษฐ์ แว่นแก้ว

และนางจันทร์เพ็ญ โอดงาม เนื่องจากเป็นการสร้างอาชีพด้วยการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการกระจายรายได้ของสมาชิกชุมชน สามารถผลิตเพื่อจำหน่ายส่งทุกวันให้แก่ตลาดทั้งในอำเภอศีขรภูมิ และส่งขายไปยังอำเภอใกล้เคียง อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ดังตัวอย่างของการอธิบายความสำคัญของภูมิปัญญาการทำข้าวต้มมัด ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การทำข้าวต้มมัดส่วนใหญ่ใช้ประกอบประเพณีและพิธีสำคัญของชุมชนในพื้นที่ จ. สุรินทร์ เช่น ประเพณีวันสารท วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา แชนโกฎิตา พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ กระบวนการในการทำข้าวต้มมัดนับเป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคีของพี่น้องในครอบครัว และสมาชิกชุมชนไปโดยปริยาย เพราะต้องมาร่วมกันทำเพื่อใช้ประกอบเป็นเครื่องคาวหวานในงานต่าง ๆ อีกทั้งยังอธิบายความหมายของข้าวต้มมัดถึงการเป็นตัวแทนของความรัก โดยชาวบ้านเชื่อว่าหนุ่มสาวคู่ใดที่ทำบุญด้วยข้าวต้มมัดจะรักและอยู่คู่กันตลอดกาล หรือหมายรวมถึงเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นสมาชิกชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการทำขนมไทยต่าง ๆ และมีทัศนะตรงกันว่าเห็นควรมีการถ่ายทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำขนมไทย ให้แก่สมาชิกชุมชน ตลอดจนเยาวชนคนรุ่นใหม่ เป็นการยกระดับภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

ภาพประกอบ 3 ภูมิปัญญาด้านการทำขนมไทย

1.2.4 ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียง นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในภาวะการฟื้นฟูให้กลับมาอีกครั้ง เนื่องจากบริบทชุมชนของบ้านไทรเป็นบริบทของเกษตรกรรม สมาชิกชุมชนเกือบทุกบ้านจึงมีพื้นที่ทางการเกษตรสำหรับทำเกษตร เช่น การปลูกข้าว ปลูกพืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นฐานปัจจัยการผลิตอยู่แล้ว แต่ปัจจัยด้านแรงงานลดน้อยลงเพราะเมื่อหมดฤดูทำนาแรงงานชายส่วนใหญ่มักออกไปรับจ้างนอกชุมชน อย่างไรก็ตามผลการวิจัยพบว่าในปัจจุบันผู้นำชุมชนบ้านไทร และสมาชิกชุมชนเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงอีกครั้ง เนื่องจากพบว่าการเกษตรดั้งเดิมซึ่งผสมผสานระหว่างการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ช่วยให้มีผลผลิตในการบริโภคอย่างเพียงพอลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ดังเช่น นายทวีชัย ฐูจิต ผู้นำภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียง สามารถบริหารจัดการพื้นที่กว่า 30 ไร่ แบ่งสัดส่วนพื้นที่เพื่อการปลูกข้าว ปลูกพืชผักสวนครัว สวนสมุนไพรรักษาโรค เลี้ยงหมู โดยคิดสร้างสรรคนวัตกรรมน้ำหมักสำหรับบำรุงเมล็ดข้าว และใส่แปลงผักเพื่อลดต้นทุนค่านุ้ย แนวคิดภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างที่ต้องส่งเสริมให้คนทั้ง

หมู่บ้านได้เห็นถึงความสำคัญและหันมาดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังต้องถ่ายทอดและประชาสัมพันธ์ให้คนอื่น ๆ ได้รู้จักด้วยจึงจะเกิดประโยชน์

2. การเสริมสร้างกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรรค์บ้านไท

จ.สุรินทร์ ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนศึกษาแนวทางในการเสริมสร้างกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งนับเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งโดยประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้

2.1 การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้นำกลุ่ม ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของบ้านไท พบว่าสมาชิกชุมชนได้เรียนรู้จากการดำเนินชีวิตของผู้นำภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชนเดียวกัน

2.2 การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ พบว่าทั้งผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชนมีการแลกเปลี่ยนและเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผลเปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

2.3 การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลระดับกลุ่มให้มากขึ้น โดยผลการวิจัยพบว่า ที่ผ่านมาบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐในระดับอำเภอ ศีขรภูมิ องค์การบริหารส่วนตำบล มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ รวมถึงกลุ่มนักเรียนแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่น ได้เข้ามาในพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาในบ้านไท เพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องของแต่ละหน่วยงานต่อไป

2.4 การจัดฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนในบ้านไทรต.จารพตรอ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ และนักศึกษา

สาขาวิทยาศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ได้เรียนรู้สัมผัสของจริงและเข้าใจถึงความสำคัญว่าเหตุใดชุมชนจึงต้องมีการอนุรักษ์ พื้นฟู ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนถ่ายทอดและเผยแพร่ให้คนอื่นได้รับรู้ด้วยจึงจะเกิดคุณค่าอย่างแท้จริง ด้วยการเรียนรู้จากฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 4 ฐาน

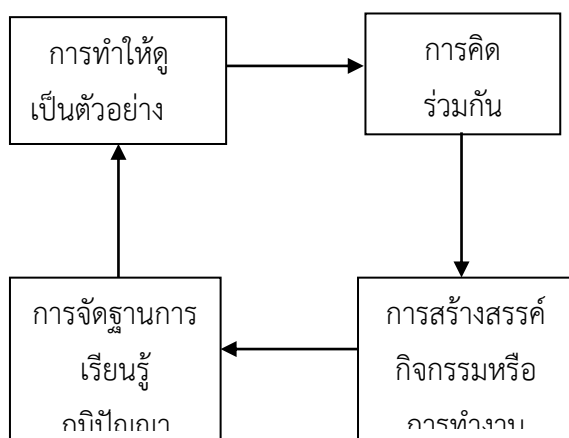
ภาพประกอบ 4 การจัดฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยดังนี้ ประการแรก สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไทรต.จารพตรอ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ซึ่งยังคงอยู่ในสภาพดีในชุมชน จึงควรมีการถ่ายทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาให้แก่สมาชิกชุมชนและคนรุ่นหลัง 2) ภูมิปัญญาด้านการตีเหล็ก อยู่ในภาวะเกือบสูญหาย แต่ชุมชนต้องการให้อนุรักษ์เอาไว้ ไม่อยากให้สูญหายไป 3) ภูมิปัญญาด้านการทำขนม

ไทย อยู่ในสภาพดีเป็นที่รู้จักและยอมรับของทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน จึงควรส่งเสริมและเผยแพร่ต่อไป 4) ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่ในภาวะการฟื้นฟูให้กลับมาอีกครั้ง

ประการที่สอง การเสริมสร้างกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่นสร้างสรรค์ มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 5 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

อภิปรายผล

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับ กนกพร จิมพลี (2555) พบว่าการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรมองค์การ ภาวะผู้นำและโครงสร้างพื้นฐาน ในขณะที่ จริยาวัฒน์ โลหะพุนตระกูล (2553) ระบุว่าชุมชนได้รับประโยชน์โดยตรงจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง โดยเฉพาะด้าน

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ก่อให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นและประเพณีในเทศกาลต่างๆ ทั้งด้านภูมิปัญญาในการทำอาหารและขนม การทำเครื่องสานจากวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น การคิดค้นต่อยอดภูมิปัญญาในการผลิตสินค้า OTOP เป็นต้น ก่อให้เกิดการส่งเสริมอาชีพและรายได้มีการจ้างงานมากขึ้น นอกจากนี้ องค์กร เพชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล (2545) กล่าวว่า แนวคิดธุรกิจชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาทั้งปัจจัยด้านผู้นำ ธุรกิจชุมชนที่ก่อตั้งโดยบุคคล หรือโดยคณะบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน จะระดมทุนได้ง่าย ขยายตัวได้เร็วและมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง และปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิก การเกิดขึ้น การคงอยู่ และการเติบโตของธุรกิจชุมชน จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของชุมชน ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบ

จึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้ทรัพยากรในชุมชนได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีคุณค่าเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ซึ่งมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ วางแผน ตัดสินใจและพัฒนาให้กับทรัพยากรบุคคลของชุมชน โดยการใช้ผู้นำชุมชนหรือผู้นำความคิดเป็นแกนนำ องค์การภายนอกจะเป็นเพียงผู้สนับสนุน ดังนั้นการพัฒนาท้องถิ่นในยุคปัจจุบันต้องหันกลับมาองภูมิปัญญาของตนเองเป็นสำคัญเพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นไปบนฐานของภูมิปัญญาเกิดการพัฒนางานสร้างสรรค์สามารถนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ไปสนับสนุนหรือเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับทุนทางสังคมและภูมิปัญญาที่มีอยู่

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการใช้ผลการวิจัยเพื่อการพัฒนา ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะด้านกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านไทร ต.จารพัตร์ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ และชุมชนอื่นๆ ควรมีส่วนร่วมในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่การพัฒนาท้องถิ่น

สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการวิเคราะห์โอกาสในการพัฒนาพื้นที่ จะนำภูมิปัญญาด้านใดมาใช้ในการพัฒนา อาศัยเทคนิคใดซึ่งจะนำไปสู่การเกิดโครงการพัฒนาต่าง ๆ ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะด้านการศึกษาและสืบทอดองค์ความรู้ หน่วยงานที่เป็นสถาบันการศึกษาควรถอดบทเรียนจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ

ผนวกให้เป็นเนื้อหาการเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นศึกษาให้แก่เยาวชนทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ตลอดจนสามารถนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเสริมสร้างและเป็นแนวทางพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา เช่น ด้านการพัฒนาชุมชน การสื่อสารเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กนกพร จิมพลี. (2555). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน :

กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม) กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2556-2558.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์.

จริยาวัฒน์ โลหะพูนตระกูล. (2553). “การพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน ด้วยการจัดการพัฒนา

แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ”

วารสาร มจร.วิชาการ. 14 ฉบับที่ 27 กรกฎาคม – ธันวาคม.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล.(2545). วิสาหกิจชุมชนกลไกเศรษฐกิจรากฐาน. กรุงเทพฯ ฯ :

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สหวัดน์ แนนหนา. (2555). การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรม. กรมศิลปากร.